

SOYUT EKSPRESYONİZM SANATINDA KOLEKTİF BİLİNÇDİŞİ ETMENİ
COLLECTIVE UNCONSCIOUS ACT IN ART OF ABSTRACT EXPRESSIONISM

İnci Selin ERDOĞAN

Marmara Üniversitesi, Tekstil ASD, Sanatta Yeterlik Öğrencisi, İstanbul/Türkiye

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1102>

Reference : Erdoğan, İ.S. (2018). "Soyut Ekspresyonizm Sanatında Kolektif Bilinçdışı Etmeni", International Social Sciences Studies Journal, 4(28): 6540-6544

ÖZ

Soyut Ekspresyonizm terimi ilk olarak 1946 yılında yazar ve sanat eleştirmeni Robert Coates (1897-1973) tarafından The New Yorker dergisindeki bir makalede kullanılmıştır. Non-figüratif ya da temsili olmayan sanat olarak da bilinen Soyut Ekspresyonizm, belli bir tarzdan çok genel bir tavidir. Hikayeli ve temalı bir anlatımdan ziyade Soyut Ekspresyonistler duygularını bireysel ve doğaçlama olarak ifade etmeyi seçmişlerdir. Soyut Ekspresyonizm genel bir ifadeyle, sanatçıların soyut ve duygusal açıdan dışavurumcu resimler yapma arzusunu tarif etmektedir. Soyut Ekspresyonistlerin hepsi Analitik Psikoloji teorisinin kurucusu Carl Gustav Jung'un (1875-1961) Kolektif Bilinçdışı Kuramı'ndan etkilenmişlerdir. Carl Gustav Jung'un psikoloji literatürüne kazandırdığı arketip teriminin ana ögesi olan Kolektif Bilinçdışı Kuramı'nda, kolektif bilinçaltı dinamiklerinin bir sanat biçimiyle simgesel olarak yansıtılması ve uygulanması mümkündür. Carl Gustav Jung'un Kolektif Bilinçdışı Kuramı'nın Soyut Ekspresyonizm'de kalıcı izleri vardır.

Anahtar Kelimeler: sanat, kolektif, soyut ekspresyonizm, bilinçdışı, psikoloji

ABSTRACT

Expressionism was first used in 1946 by a writer and art critic Robert Coates (1897-1973) in a The New Yorker Magazine. Abstract Expressionism, also known as non-figurative or non-representational art, is a very general attitude from a certain style. Abstract Expressionists have chosen to express their emotions individually and improvisedly from a narrative and anatomical narrative. Abstract Expressionism, in a general sense, describes the desire of artists to make expressionist paintings in abstract and emotional terms. Abstract Expressionists were all influenced by the Collective Unconscious Theory of Carl Gustav Jung (1875-1961), founder of Analytical Psychology. In the Collective Unconscious Theory, which is the main element of the archetypal term that Carl Gustav Jung earned in psychology literature, it is possible to symbolically reflect and apply the collective subconscious dynamics as an art form. Carl Gustav Jung's Collective Unconscious Theory has permanent traces in Abstract Expressionism.

Keywords: art, collective, abstract expressionism, unconscious, psychology

1. GİRİŞ

"Yaşamımızın büyük bir bölümünü bilinçdışında geçiririz." Carl Gustav Jung

Doğanın yarım bıraktığını sanat tamamlar, der simyacılar. İnsan, yaradılışın tamamlanabilmesi için gereklidir, çünkü insanın kendisi ikinci bir yaratıcıdır ve dünyaya nesnel varlığını kazandıran odur. Nesnel varoluşu ve anlamı yaratan insandır ve insan varoluşun yüce sürecinde vazgeçilmez yerini almıştır... (Jung, Carl G. 2001: 262-3).

Carl Gustav Jung, ilk olarak *Psikanalitik* kuramının kurucusu Sigmund Freud'un (1856-1939) öğrencisi olarak anılmıştır, ancak durum böyle değildir.

Carl Gustav Jung, hep zannedildiği gibi, -bir modernite harikası olan- Freud'un öğrencisi olarak tanımlanamaz; Carl Gustav Jung oluşumunu Sigmund Freud'e borçlu değildir; ancak onunla ilişkisinde pek çok şey öğrenildiği inkar edilemez. (Saydam, M. Bilgin 2015: 8).

İlerleyen zamanlarda Carl Gustav Jung ve Sigmund Freud arasında majör ayrılmalar yaşanmıştır. Sökonusu fikir ayrılığının temeli *Kolektif Bilinçdışı*'dır.¹ Sigmund Freud bilinçdışını bireye ait bir coğrafya olarak görürken, Carl Gustav Jung evrensel motifleri türün ruhsal coğrafyasına yerleştirmeye çalışmıştır. Carl Gustav Jung, Sigmund Freud ile fikir ayrılığını gerçekleştirdikten sonra Analitik Psikoloji teorisini oluşturmuştur.² Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji teorisi *Ego, Kişisel Bilinçdışı ve Kolektif Bilinçdışı* etmenlerini içermektedir. Kolektif Bilinçdışı, genetik köklerde bulunan etmenlerin kitle psikolojisini belirlemesini, etrafa sinen enerjinin birbirinden ayrı bireylerde ve ayrı mekan ve zamanlarda benzer dışavurumlar ve düşünsel yönelişlerde bulunmasını sağlayan bilinçaltı etmenidir. Carl Gustav Jung'un psikoloji dünyasına kazandırdığı arketip terimi, psikoloji literatüründe, algılamamızı örgütleyen, bilinç içeriklerini düzenleyen, değiştiren ve geliştiren yapılar olarak tanımlanmaktadır. Carl Gustav Jung'un geliştirdiği Kolektif Bilinçdışı Kuramı, insanın varoluşundan toplum yaşantısına, kitle algısına ve günlük yaşamına değin etki etmektedir. Bu durum, arketip teriminin açılımını oluşturmaktadır. Carl Gustav Jung'a göre; arketipler belli bir yönde tepki vermede doğuştan gelen bir eğilimdir. Sayısı kuşak tarafından tekrar tekrar karşılaşılan yaşantılara maksimum düzeyde tepki vermek yönünde oluşur. Herhangi bir yaşantıya yönelik arketipler evrenseldir ve her kuşakta yer alan üyeler bu deneyimleri yaşar.

Arketipler görsellerde, temalarda, simgelerde, fikirlerde, karakter yaratımında ve örgü yaratımında kullanılır.³ Bu bağlamda görüngüleri, simgeleri ve fikirleri yansıtan türevleri ve etkileriyle 1943-1970 yılları arasında tümüyle yeni yayılan Soyut Ekspresyonizm sanat akımı alanındaki resimler Kolektif Bilinçdışı Kuramı'nı irdeleyen ve arketipleri örnek alan yapıtlardan oluşmaktadır.

"Resimlerimin bana hissettirdiği kendi bütünlüğümün, özgünlüğümün ve bireyselliğimin farkına varma duygusunun aynısını başkalarına da hissettirme gücü olduğunu umuyorum." Barnett Newman

1940'ların sonunda Amerika'da iyimser bir hava hakimdir ve vatanseverlik yükselişe geçmiştir; ancak tüm Amerika için durum aynı değildir. İlk atom bombası Hiroşima'ya atılmıştır, Büyük Buhran'ın artçı etkileri çoğu bölgede devam etmektedir ve Soğuk Savaş başlamıştır. Sözkonusu toplumsal trajediler altında bir çok sanatçı, hem kendilerinde varolan, hem de toplumda varolan umut, ihtiyat, öfke, dehşet, korku ve bunun gibi öznel duygu hallerini bireysel ve kolektif olarak resimlerinde ifade etmeye başlamıştır.

"Soyut Ekspresyonizm estetik güzellikle olduğu kadar öfkeyle de dolu olan ilk Amerikan sanatıydı." Robert Motherwell

1941 yılında Amerika'nın II. Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte, New York ve çevresinde çalışan birçok sanatçı, duygu hallerini somut ve figüratif bir yansıtma yerine, bilinçdışını öznel ve sembolik bir ifade ile güdüsel görüngüler içeren yapıtlar vermeye başlamıştır. *Soyut Ekspresyonist Sanatçı* terimi ilk olarak Arshile Gorky (1904-1948), Willem De Kooning (1904-1997) ve Jackson Pollock (1912-1956) için kullanılmıştır. Ardından Lee Krasner (1908-1984), Robert Motherwell (1915-1991), William Baziotis (1912-1963), Mark Rothko

(1903-1970), Barnett Newman (1905-1970), Adolph Gottlieb (1903-1974), Richard Pousette Dart (1916-1992) ve Clyfford Still (1904-1980) soyut ekspresyonist sanatçılar olarak görülmüşlerdir.

¹ Kişisel bilinçdışının içeriği, daha önce bilinçte var olmuş yaşantılardan oluşur. Kolektif bilinçdışının içeriği ise, insanın yaşamı süresince hiçbir zaman bilinçte yaşanmamıştır. Kolektif bilinçdışı, Jung'un birincil imgeler diye adlandırdığı gizil imgeler topluluğundan oluşur. Bu imgeler psişenin ilk gelişim aşamasını oluşturur ve insana atalarından aktarılırlar. Yalnız insanlık tarihinin değil, insan öncesi evrimin de ürünüdürler (Gençtan, 2014, s.13)

² İsviçreli psikiyatr Jung'un temelini attığı bu sisteme ayrıca Jungian Teori denir. Jungian Teori'ye göre, her insanın bir dış bir de iç dünyası vardır.

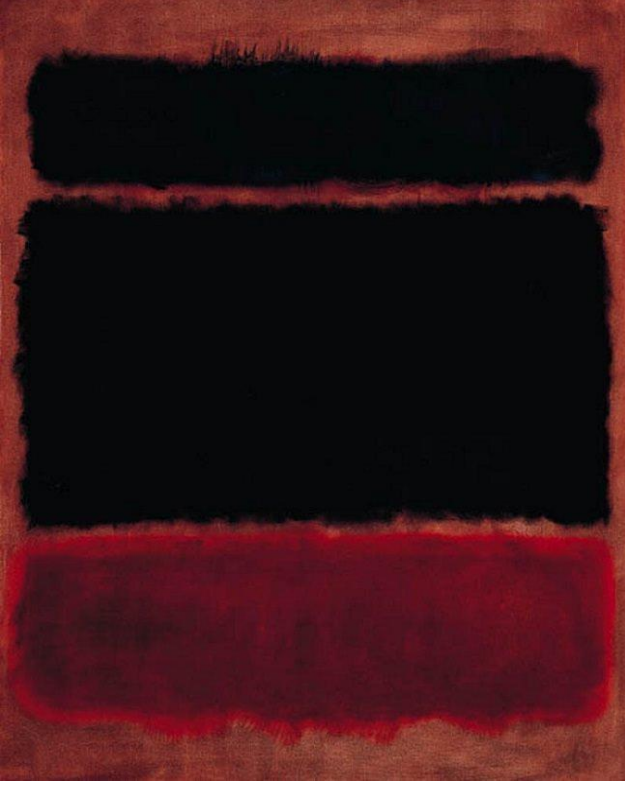
³ Arketipler, insanoğlunun geçmişte tekrar tekrar yaşadığı ve oluşturduğu kalıplardır; baba kalıbı veya anne kalıbı kahraman veya düşman kalıbı rollere ve olaylara arketip denilebilir. Arketip, dünyaya belli bir yönde tepki vermede doğuştan gelen bir eğilimdir. Sayısız kuşak tarafından tekrar tekrar karşılaşılan yaşantılara maksimum düzeyde tepki vermek yönünde oluşur (Aksu ve Zehra, 2005, s.109).

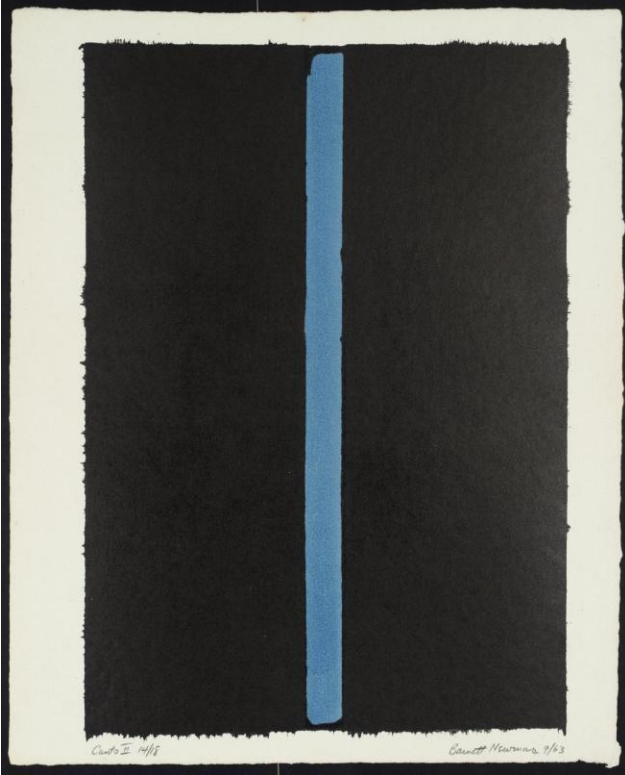
Resim 1: Jackson Pollock, *Guardians of the Secret*, 1943, tuval üzerine yağlıboya 900 x 578 cm

Resim 2: Willem de Kooning, *The Absolutely Chaotic Action of Nature*, 1951, tuval üzerine yağlıboya, 704x 24 cm

Resim 3: Mark Rothko, *Black in Deep Red*, 1957, tuval üzerine yağlıboya 650 x 827 cm

Resim 4: Barnett Newman, *Canto II*, 1963, tuval üzerine yağlıboya, 1486 x 1536 cm

Soyut Ekspresyonizm’de iki temel tarz görülmüştür: *Eylem Resimleri* ve *Renk Alanı Resimleri* olarak adlandırılmaktadırlar. Renk Alanı Resimleri, Eylem Resimleri’nin devamında oluşan bir tarz niteliğindedir. İçgüdümsel yaklaşım ve kolektif bilinçdışı görüngüler her iki tarzda da aynıdır. Teknik olarak, Renk Alanı Resimleri’nde, Eylem Resimleri’nden farklılıklar görülmektedir. Renk Alanı Resimleri, -isminden de anlaşılacağı gibi- devasa boyutlardaki tablolardan oluşmaktadır, genellikle beraber görülmesi gereken serilerden oluşmaktadır. Renk Alanı Resimleri için 1950’li yıllarda sanat eleştirmenleri, *Kaybolan Sınırlar* ifadesini kullanmışlardır. Renk Alanı Ressamları, Eylem Ressamları gibi non-figüratif ve dışavurumcu çalışmalar ortaya koymuşlardır. Eylem Resimleri’nde tonal kontrast ve fırça darbeleri gibi unsurlar görülmektedir. Renk Alanı Resimleri’nde ise sözkonusu unsurlardan uzak, cömertçe renklendirilmiş geniş

renk alanları yaratılmaya odaklanılmıştır. Tuvalin her kısmı eşit derecede önem kazanmıştır. Dış dünyayla eserler arasında hiçbir sınırın olmadığını göstermek için resimlerde çerçeve kullanılmamıştır. Analitik Psikoloji teorisinin kurucusu Carl Gustav Jung'un Kolektif Bilinçdışı Kuramı, Renk Alanı Resimleri'nde ekol niteliğindedir.

“Eylem resimleri yapan birçok sanatçı, eserlerini iç dünyalarını ifade edebilmek için bilinçli bir plasızlık içinde sezgisel bir yaklaşımla devasal tuvaler üzerinde fırça ya da başka araçlarla yarattıkları coşkulu, dışavurumcu ve enerji dolu iz ve lekelerle oluşturmayı seçmiştir. Boyayı tüm yüzeye, damlatma, yayma ve sıçratma yöntemleriyle uyguluyorlardı. Boyayı uygularken kullanılan hareket ve jestler, ortaya çıkan sonuçtan daha önemli olduğundan bu tekniğe alternatif olarak, Jestle Soyutlama da deniyordu. Eylem Ressamları arasında Jackson Pollock, De Kooning ve Franz Kline gibi isimler vardı. Eylem Ressamları, genel olarak daha öfkeli ve coşkuluysen, ikinci tip Soyut Ekspresyonistler olan Renk Alanı Ressamları daha durgun duygu halleri içinde büyük renk alanları boyuyorlardı. Hangi yöntemi kullanırlarsa kullansınlar, Soyut Ekspresyonistlerin hepsi Carl Gustav Jung'un analiz, din, düşler ve bilinçdışı hakkındaki düşüncelerine ilgi duyuyordu. Hepsinin amacı, dünyanın savaş sonrasında içinde bulunduğu çalkantıları ifade etmektir.” (Hodge, Susie 2010: 16).

Psikiyatrist Carl Gustav Jung, ekol nitelikli bir ruh çözümlemecisi olarak; bireysel ve kolektif bilinçdışının, yaratıcılık türevleriyle kendini sürekli tamam etme eyleminin varolacağını; yaşamı anlamlandırma-öyküselleştirme-simgelendirme ihtiyacının sonlanmayacağını vurgular. Bu bağlamda, Soyut Ekspresyonizm sanat akımındaki yaratıcı ifade şekli, dünyanın tamam edilmesi eylemidir. Yaratıcılık eylemini başlatan eksiklik hissidir. Sanatçı, özgün eylemliliğiyle, eksiklikleri bireysel ve kolektif bilinçdışı etmenleriyle sürekli tamamlamaya çabalar. Yaşanan toplumsal trajediler ve eksiklikler karşısında yaratıcı, tahrib olmuş dünyayı ve kendini simgesel bir yaklaşımla tamir etme eyleminin dışavurumunu gerçekleştirir. Soyut Ekspresyonizm sonrası görülen Neo-Ekspresyonizm sanat akımında da aynı dışavurum eylemi devam etmiştir.

“İnsan yaşamının esas galesi, kendi tedavisidir, yani kendi eksikliklerini tamamlamak, çatışmalarını çözmek ve zedelenmişliklerin ıstıabını azaltmaktır. Bunu başarmak, dünyayı, yeniden ve merkezinde kendisi olmak kaydıyla, kendi dünyası olarak tamam etmektir: Yaratıcılık dediğimiz, hiç bitmeyecek, yani hiç bir zaman ulaşamayacak eylem de budur: ‘Dünyayı tamam etme eylemi’...” (Saydam, M. Bilgin 2015: 9).

Yaratıcılık, yaratıcılığın mayasıdır.

KAYNAKÇA

Kitap

Saydam M. Bilgin, *Ara'f'dalık-lar İnsanın Halleri ve Eylemleri: Psikomitolojik Çözümleme* (2017) Türkiye: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Çeviri Kitap

Hodge, Susie, *50 Sanat Fikri*, (çev. Emre Gözgülü), (2010) Türkiye: Domingo Yayınları

Jung, C. Gustav, *Dört Arketip*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz, sunum: M. Bilgin Saydam), (2015) Türkiye: Metis Yayınları

Jung, C. Gustav, *Anılar, Düşler, Düşünceler*, (çev. Iris Kantemir), (2015) Türkiye: Can Yayınları

Görsel Kaynakça

Resim 1: Web: <http://www.jackson-pollock.org>

Resim 2: Web: <http://www.willem-de-kooning.org>

Resim 3: Web: <http://collection.whitney.org>

Resim 4: Web: <http://www.tate.org.u>